

УДК 343.9

В. В. ПИВОВАРОВ,

канд. юрид.наук, доц.;

Т. Ю. БАРАБАШ,

студентка,

Національний університет

«Юридична академія України

імені Ярослава Мудрого»,

м. Харків

КОРПОРАТИВНІ ЗЛОЧИНЦІ В РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Наголошено на формуванні нового типу особи злочинця-корпоративіста в контексті двох концептуальних підходів до визначення сутності корпоративної злочинності. Запропоновано розуміння особи корпоративного злочинця як збірного поняття. Обґрунтовано можливість розробки типології корпоративних злочинців на основі плюралістичного підходу до визначення корпоративної злочинності.

Ключові слова: корпоративна злочинність, особа корпоративного злочинця, «нематеріальна» жертва.

Сучасне українське суспільство, що розвивається в непростих і суперечливих умовах всесвітньої глобалізації, все частіше має справу зі зростаючою кількістю системних проблем, зокрема й у сфері злочинності. Однією з таких проблем на сьогодні є розвиток корпоративної злочинності, а також формування нового типу особи злочинця-корпоративіста.

Доктринальні пошуки можливих шляхів вирішення даної проблеми були започатковані й тривалий час досліджувались переважно західними фахівцями з кримінології, такими як М. Клайнард, М. Клінард, Р. Куїні, П. Нігер, Е. Сатерленд, Г. Шнайдер та ін. У країнах колишнього СРСР, зокрема в Україні та Російській Федерації, питання корпоративної злочинності та особи злочинця-корпоративіста були висвітлені такими вченими, як В. Бобир, О. Джужа, А. Долгова, В. Емінов, В. Кудрявцев, Н. Кузнєцова, А. Кулик, О. Литвак, М. Мельник, В. Попович, напрацювання яких у контексті корпоративної злочинності є частковими, оскільки буди здійснені в межах вивчення питань іншої тематики (наприклад, економічної злочинності). Актуальність проблеми корпоративної злочинності та особи злочинця-корпоративіста зумовлена як

доктринальною необхідністю вивчення даного явища та його особливостей в Україні, так і практичним аспектом запобігання шляхом розробки необхідних кримінологічних засобів і заходів превентивного й охоронного характеру з тим, щоб убезпечити суспільство та окремих індивідів від суспільно небезпечних наслідків корпоративної злочинності.

На думку більшості науковців-кримінологів, ключовим поняттям при дослідженні явища злочинності є особа злочинця. Намагаючись зрозуміти сутність явища корпоративної злочинності, перш за все слід зосередити увагу на відмінних рисах особи злочинця-корпоративіста. Враховуючи неоднозначні концептуальні підходи до розуміння явища корпоративної злочинності, можемо констатувати наявність двох усталених точок зору на дану проблему.

Якщо розуміти корпоративну злочинність як злочинність корпорацій, то слід вважати, що корпоративними злочинцями є не лише ті особи, які очолюють підприємства, займають в них відповідальне становище і, здійснюючи безпосереднє управління ними, виступають від імені юридичної особи та в її інтересах, в т.ч. реалізуючи злочинний варіант поведінки, але й самі корпорації як юридичні особи. Тобто, з максимально широкого погляду, злочинцем-корпоративістом може бути визнана й юридична особа – корпорація, якщо відповідно до національного законодавства корпорація може зазнавати заходів кримінально-правового примусу. Звісно, для українських реалій така кримінологічна думка буде ґрунтовною за умови законодавчого закріплення наукових розробок щодо кримінальної відповідальності юридичної особи. З погляду ж традиційної кримінології, можна з'ясувати не лише характерні риси особи злочинця, а й простежити особливості їх формування крізь призму мотивацій, потреб, установок й інших проявів свідомості та волі такої особи. Стосовно юридичної особи, то доволі складно констатувати наявність певної свідомості у такого штучного і дещо аморфного утворення; найчастіше її воля є проявом одноособового або колективного волевиявлення її керівників, засновників, учасників (акціонерів), тобто конкретних фізичних осіб, що використовують цю структуру як засіб досягнення злочинного результату.

Відповідно до іншої позиції, коли під корпоративною злочинністю розуміються певні прояви злочинної поведінки всередині великих компаній, в тому числі й проти їх корпоративної безпеки [1, с. 152], то до категорії злочинця-корпоративіста можна включити як керівників окремих підрозділів, відділів і звичайних працівників цього та інших підприємств, так і осіб, що не є працівниками корпорацій, але з певних мотивів вчиняють злочини у сфері корпоративної безпеки таких юридичних осіб.

Спроба проаналізувати та скласти узагальнену характеристику феномена корпоративних злочинців, враховуючи зазначені позиції, на наш погляд, є доречною в контексті постановки проблеми виокремлення виду особи злочинця-корпоративіста. Отже, спочатку визначимо сутність корпоративного злочинця як особи, що керує корпорацією, займає відповідальне становище, діє від імені та в інтересах своєї компанії. Така особа – «агент» корпорації, як правило, має високий і престижний з точки зору представників тієї ж або інших соціальних груп соціальний статус, користується значним кредитом довіри з їх боку. Злочини вчиняються особою в процесі здійснення професійної діяльності, реалізації власної компетенції, повноважень безпосередньо в ході економічної діяльності відповідних юридичних осіб. При цьому така професійна діяльність, як правило, з формальної точки зору є законною, але правовий інструментарій (правочини, контракти, зобов'язання) використовується в злочинних цілях. Зрозуміло, якщо «агентом» корпорації вчинено злочин не у зв'язку з виконанням його професійних обов'язків, у процесі повсякденної, не пов'язаної з діловими операціями діяльності, то визнавати таке діяння корпоративним злочином не є правильним.

Дещо складнішою виглядає суб'єктивна сутність злочинця-корпоративіста: мотивація його злочинної поведінки, життєві стандарти, принципи, а також особисте ставлення до власної поведінки. Для такої особи характерним є високий ступінь самовпевненості, готовності йти на ризик, завищені життєві (насамперед матеріальні) стандарти. Вона, як правило, має достатній рівень освіти та професійного і життєвого досвіду, певною мірою

володіє необхідними правовими знаннями, які допомагають виявляти прогалини в законодавстві, зловживати ними, а також використовувати законний інструментарій у власних злочинних цілях. Для корпоративіста також характерним є домінування серед життєвих пріоритетів і принципів прагнення до влади та особистого збагачення як засобу реалізації злочинних намірів. Така особа справляє враження цілком заклопотаної, респектабельної та добропорядної людини, яка має достатньо високий ступінь інтелектуального розвитку.

Важливу роль у формуванні загального уявлення про особу злочинця-корпоративіста відіграє мотиваційна спрямованість його дій. Не погодимося з точкою зору, нібито корпоративіст переслідує лише одну мету – традиційно корисливу, тобто мету особистого збагачення. Серед інших ним також керує прагнення отримати більш високий соціальний статус або ж зробити більш стабільним вже існуючий; інколи злочинець-корпоративіст є носієм т.зв. корпоративного інтересу [2, с. 275], що перебуває у причинному зв'язку з мотивацією його злочинної діяльності. Тобто корпоративіст може діяти злочинним шляхом тому, що ним керують інтереси та потреби членів його колективу, для яких він, наприклад, прагне заощадити кошти на виплату заробітної плати або ж на розвиток виробництва тощо. Така особа може пояснювати свою злочинну поведінку через фактори неправильного розуміння положень діючого законодавства, значними витратами на ведення підприємницької діяльності, що зменшує її рентабельність, необережною помилкою у фінансових документах, бухгалтерській або податковій звітності. Тобто корисливий мотив хоча і переважає, але не є єдиним у мотиваційній спрямованості корпоративіста [3, с. 93]. Особисте ставлення злочинця-корпоративіста до власних злочинних дій може бути охарактеризоване як індіферентне: він не ототожнює себе зі злочинною спільнотою – «мешканцями тюрем», а виправдовує свої нелегальні дії екстраполяцією аналогічної поведінки інших, більш успішних корпоративістів, тобто відбувається своєрідне психологічне «санкціонування» незаконних дій у середовищі таких

злочинців, через що останні не сприймають свою протиправну поведінку як очевидно злочинну.

Як вже було зазначено вище, поняття «корпоративні злочинці» може бути застосовано і відносно іншої групи осіб, які не є керівниками, «агентами» корпорацій, але за родом своєї діяльності або працюють в даних компаніях, або є сторонніми особами, але у зв'язку з власною професійною діяльністю вчиняють відповідні корпоративні злочини. Різновидом таких злочинців можуть бути особи, що посягають на корпоративну (в т.ч. інформаційну) безпеку компаній з використанням сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій. Передусім мова йде про появу й усталення відносно нового типу корпоративного злочинця, який вчиняє комп'ютерні злочини. Проведені дослідження показують, що це, як правило, особа чоловічої статі у віці від 18 до 30 років, має виключно високу кваліфікацію у своїй професійній сфері, досконало володіє необхідними професійними навичками та здібностями [4, с. 350]. Така особа займає активну життєву позицію, характеризується оригінальністю (нестандартністю) мислення, обережністю та уважністю, сучасні комп'ютерні технології допомагають їй діяти анонімно та швидко. Сфера реалізації її злочинних намірів може бути різною і не обмежується лише корпорацією, де вона працює за основним місцем роботи. Предметом злочинного посягання такої особи можуть бути активи сторонньої корпорації, наприклад, банківських або інших фінансових установ, відносно яких корпоративісти вчиняють дії, пов'язані з банківським шахрайством через неправомірне проникнення до комп'ютерної системи банку та до електронних систем банківських розрахунків.

Обидва характерні типи злочинців-корпоративістів можуть бути поєднані спільною рисою – наявністю «нематеріальної» жертви їх злочинів, оскільки корпоративні злочини не спрямовані на конкретну особу-жертву, відтак образ у свідомості злочинця-корпоративіста дещо видозмінюється, стирається, через що предмет посягання стає невизначеним [5, с. 259, 280]. Безпосереднім наслідком цього стає збільшення ступеня суспільної небезпечності як особи

самого корпоративіста, так і його діянь, оскільки злочинець переконаний, що його злочинна поведінка не завдає ніякої шкоди оточуючим і через це він має залишитися непокараною. Насправді ж негативні наслідки такої діяльності полягають не лише в економічних збитках, яких зазнає національна економіка, а й в тому, що злочинна діяльність корпоративістів має опосередкований корисливо-насильницький характер, оскільки позначається на житті та здоров'ї людей (наприклад, у зв'язку з виробництвом і реалізацією неякісної харчової продукції, лікарських засобів, забрудненням навколишнього природного середовища), а також посягає на відносини права приватної власності в найбільш широкому розумінні.

На сьогодні є очевидним, що в Україні з плином часу явище корпоративної злочинності ускладнюється. З'являються нові його прояви, і отже, розуміння кола корпоративних злочинців буде розширюватись. Тому для теоретичних і практичних цілей детального аналізу сутності корпоративної злочинності, перш за все, вважаємо за необхідне ввести у звичайний науковий обіг поняття «корпоративні злочинці» та «особа злочинця-корпоративіста». При цьому під поняттям «особа злочинця-корпоративіста» доцільно розуміти сукупність соціально значущих рис, соціальних ролей і мотиваційно-поведінкових стандартів індивіда, які під впливом корпоративного інтересу, носіями якого є як сам індивід, так і його оточення, поєднуються в єдину систему поведінкових стереотипів, що призводить до вчинення індивідом корпоративного злочину. У свою чергу, поняття «корпоративні злочинці» слід визначати не як універсальне, а як збірне – тобто його складовими є різні типи злочинців-корпоративістів. Необхідною також уявляється розробка типології корпоративних злочинців на основі плюралістичного підходу до визначення сутності корпоративної злочинності. Різнобічне розуміння даного явища (як злочинності корпорацій, злочинності всередині корпорацій та як системи злочинних діянь, що спрямовані проти корпоративної безпеки великих компаній) не шкодить, а навпаки, дозволяє сьогодні виокремити два типи корпоративних злочинців – «агентів», керівників великих корпорацій, які

вчиняють корпоративні злочини в межах власних повноважень від імені та в інтересах юридичної особи, а також осіб, які вчиняють злочини за своїм місцем роботи (тобто всередині корпорацій), та тих, хто не є працівниками юридичної особи, але у зв'язку з професійною діяльністю вчиняють злочини у сфері корпоративної (внутрішньої) безпеки корпорацій.

Список літератури:

1. Франчук В. І. Загрози корпоративній безпеці як об'єкт дослідження / В. І. Франчук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 148–154.
2. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко, Н. В. Кулакова та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2008. – 316 с.
3. Пивоваров В. В. Кримінологические и уголовно-правовые аспекты мошенничества с финансовыми ресурсами / В. В. Пивоваров // Фінансова злочинність : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 12-13 лют. 1999 р.). – Х. : Право, 2000. – С. 91–95.
4. Кримінологія – XX век / под ред. проф. В. Н. Бурлакова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – 554 с.
5. Шнайдер Г. И. Кримінологія / Г. И. Шнайдер ; пер. с нем. – М. : Изд. группа «Прогресс»-«Универс», 1994. – 504 с.

Пивоваров В. В., Барабаш Т. Ю. Корпоративные преступники в ракурсе проблемы определения феномена личности преступника.

Акцентируется внимание на формировании нового типа преступника-корпоративиста в контексте двух концептуальных подходов к определению корпоративной преступности. Предложено понимание личности корпоративного преступника как сборного понятия. Обоснована возможность разработки типологии корпоративных преступников на основе плюралистического подхода к определению корпоративной преступности.

Ключевые слова: корпоративная преступность, личность корпоративного преступника, «нематериальная» жертва.

Pivovarov V. V., Barabash T. Y. Corporate criminals in the light of the problem of determining of the offender's phenomenon.

This article deals with the problem of forming a new type of the offender called korporatyvist in the context of two conceptual approaches to the definition of corporate criminality. Proposed understanding of the person of the corporate criminals, ahead of concepts. A possibility of developing a typology of the offender - korporatyvist on the basis of a pluralistic hike to the definition of corporate criminality.

Key words: corporate criminality, person of the corporate criminals, the «non-material» victim.